

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Джон Боул на тема „In search of the meaning of life: between free will and nihilism“ („В търсене на смисъла на живота: между свободна воля и нихилизма“),

за придобиването на научната и образователна степен „доктор“ по философия
от проф. д-р Николай Михайлов, член на Научно жури.

Като научен ръководител на докторанта искам да започна своето становище с впечатленията ми от г-н Боул като автор и изследовател. На първо място смятам да отбележа изключителния интерес на докторанта към проблематиката, в която той разработва своето изследване. Става въпрос за осмислена и доказана изследователска позиция към традиционна и едновременно с това непрестанно актуална тема във философията и етиката, каквато е смисълът на човешкия живот. Още от времето на Сократ тази тема налага изследване на човека, неговите поведение и постъпки, връзката му с другите и с обществото. Именно това прави такава тема привлекателна и създава благодатна почва за изследване от страна на философи и етици, но и от всички с чувствителност към размишленията върху основанията на човешкото съществуване. Докторантът не само имаше интерес към темата, но и очевидно притежаваше до голяма степен необходимите познания за успешното и разработване. Кратък поглед върху неговата образователна квалификация доказва това наблюдение: бакалавър и магистър по философия с магистърска теза по своеобразна и интересна тема, но поставена в етически контекст. Г-н Боул е изследовател и бих казал, разсъждаващ човек с оформен интерес към анализ на значими философски теми. Искане ми се да отбележа и коректността и силната ангажираност с които той се отнасяше към учебните и изследователски задачи, които му бяха поставени. Имам предвид и неговата публикационна дейност, както и курсовете и другите академични дейности, в които той участваше успешно.

Цялостният изследователски текст, представен за защита обхваща обем от 188 страници и съдържа Увод, 21 глави, разделени удачно на отделни параграфи, Заключение и Библиография. Още в началото на изследването авторът си поставя значими и амбициозни задачи, които, според мен, са решени успешно в хода на

изложението. И също така още в началото дисертацията се поставя в плоскостта на философията, включително и в тази на философията на морала като например разсъжденията „за възможността човек да има пълна свобода“ (с. 7). Както забелязва и Тери Игълтън в знаменитото си изследване за смисъла на живота, върховните възможни подходи към живота са често пъти несъвместими и техния сблъсък трудно би могъл да доведе до окончателен финал. Това философско затруднение се опитва да преосмисли и ако е възможно - да преодолее, работата на докторанта. Предложеният дисертационен труд представлява една оригинална, задълбочена и приносна научна разработка, извършена с аналитична прецизност, внимание към детайлите и широта на изследователския поглед. Изложението е последователно и разглежда различни концепции и автори, но винаги може да се проследи собствената изследователска позиция на докторанта. Наистина, темата на дисертационния труд е била обект на различни изследвания, но оригиналността, която характеризира подхода на Джон Боул е в това, че той търси обща философска обосновка, показва умения да постига обобщения чрез анализ на разнообразни идеи, концепции, да проследява тенденции и позиции и чрез това му умение дори сякаш познати концепции звучат оригинално и по новому. В основата на изследването ясно могат да се проследят три взаимосвързани теми, обект на научен интерес: смисъл на живота, диалектиката „свободна воля – детерминизъм“ и позицията на ниҳилизма. Анализът се разпростира и върху съвременни технологични и научни феномени, които по своему внасят сякаш допълнителен драматизъм в решаването на задачата за смисъла: генно инженерство, изкуствен интелект, опити за създаване на изкуствени форми на живот и т.н.

Още в заглавието са посочени ограниченията, в които ще се разположи изследователското намерение на автора: свободна воля и ниҳилизъм. Свободната воля описва нравствената основа за нашите постъпки, а нейната липса или отсъствие поставя под въпрос ключовата морална идея за човешката отговорност. Нравствеността или морала се основават на волята на действащия субект. Проблемът за свободната воля е изпитание за етиката, тъй като опитът да се докаже нейното съществуване крие противоречие – доказва се, че нещо свободно съществува по необходимост. И въпросът дали човек разполага или не със свободна воля е един от най-обсъжданите изобщо в историята на философията. Изложението много широко представя дебата за свободната воля, при това с непрекъснато сравнително разглеждане на разнообразни позиции и негови интерпретации. Стремещт към изчерпателност при изложение на понятие, тема,

дискусия, е една от чертите, които описват г-н Боул като изследовател. Дисертантът проследява различните концепции по този въпрос с позовавания на различни автори и техните идеи, но аргументира и собствена позиция: „Ясно е, че целият въпрос за свободната воля е погрешно скроено (miscast) понятие“ (с. 121), но малко по-нататък авторът заключава, че отговорността следва от човешки взаимодействия в социален контекст и следователно „няма научно основание хората да не бъдат държани отговорни“ (с.122). Значимостта на социалното при човешкия избор е акцент в разработката. Има различни етически системи, които еднозначно изграждат своята морална философия върху отсъствието на свободна воля или поне я развиват независимо от философско понятие за свободата. Дисертантът успява балансирано да „се движи“ между класическите и съвременни определения, които включват разсъждения за технологиите, изкуствения интелект, достиженията на неврофизиологията и т.н., както и между аналитичните и континентални дефиниции, за да достигне до собствена позиция. Обобщението на автора е формулирано оригинално като „пътешествието до тук“ (14 глава, с. 136) и систематизира неговите разсъждения: приемане на монизма (т.е. някакъв вид еднозначна реална определеност на живота), което не опровергава възгледа за свободна воля у човека. Той е управляван не единствено от предопределени природни закони, а и от значими за човешкия (социален) живот взаимодействия на личността като член на дадено общество като спазва правни (писани) и морални (често пъти неписани и „по гъвкави“, с. 137) норми и социални предписания.

Нихилизмът е другата граница, в която г-н Боул разполага своето изследване. Според него „нихилизмът е нов термин за стара идея“ (с.151). Линията на разсъжденията на дисертанта е вярна, защото ако моралният нихилизъм е валиден в своите твърдения, тогава човешкия живот е безсмислен, тъй като няма действителен морален критерий, който да отличава смисъла от безсмислието. Това се отнася и за привидния смисъл или за онзи, който просто отсъства, в значението, което вече споменатия Тери Игълтън придава на „неразбираемото бръщолевене“. Моралният нихилизъм може да означава и липса на обективни морални истини и следователно липса на валиден или достоверен начин за реализация на нравствени намерения. Името и идеите на Ницше са най-често цитираните, когато става въпрос за тази философска позиция, но дисертантът посочва Платон като философът, който „в действителност пръв предприема пътят към осъзнаване на истината на нихилизма“ (с.152). Г-н Боул, след като анализира подробно дефиницията на Ницше за нихилизма („светът, такъв, какъвто е, не трябва да съществува“), както и

формите на неговото развитие (примерно „отчаянието“, с. 154), приема, че този философски и житейски феномен може да се разглежда и позитивно– „ако приемем, че истината за нихилизма води до очакване за промяна“ (с.155), то тогава ще знаем, че всичко относно тази промяна зависи от нас. Това е извод е с практическо значение, който ни подсказва, че моралът се разглежда като аспект на човешката дейност, в който индивидът се определя и превръща в причина за своите собствени избори и действия. И дори да докажем това по пътя на отричането на съществуващия морал, както прави Ницше, това е пак морална позиция, такава на практическата философия, каквато е етиката.

Текстът на дисертационния труд ме убеждава в безспорните възможности, които дисертантът притежава като самостоятелен изследовател в полето на философията и етиката. В работата са цитирани, разгледани и анализирани ключови автори и концепции, различни философски парадигми, като на много места разсъжденията на автора достигат не само до философски обобщения, а и до прозрения за живота, смисъла, свободата, обществото и т.н., например интересните и задълбочени разсъждения за „реалността“ на човешкото съществуване в сравнение с това на изкуствения интелект и роботите и тяхната „нереалност“ не в конкретен физически смисъл, а в този, че те не са „реални“ автори на техните „житейски“ избори (с.173). „Какво трябва да правя?“ е основният морален въпрос според Кант, т.е. в морала човек винаги трябва да говори и действа от свое лице.

Проблемите за смисъла, свободата, отговорността, новият образ на човека, сблъсъка му с технологиите, драматизма на свободната воля, който понякога може да доведе до сериозни противоречия, са разгледани от г-н Боул през парадигмата на един оригинален подход, обединяващ философия и знания от различни области на съвременната наука. В това намирам и несъмнената актуалност на дисертацията, тя представя един различен и може би за някои непривичен, но заедно с това адекватен и премислен подход към проблематиката. Дисертантът успешно прокарва тезите си, демонстрира висока ерудиция по отношение на имена, школи, категории, концепции, понятия от историята на философията и етиката, като не пропуска и съвременните измерения на смисъла в социалните рамки на една култура и нова епоха („епоха на самоконструиране“, както я нарича докторанта), все по–зависима от виртуалното, изкуствения интелект, неврофизиологията и непрекъснатия технологичен поток на

информация. „Дори животът да няма смисъл в един външен, обективен аспект, това не води до извода, че не си струва да го живеем. Напротив, този факт отваря голямо поле с почти безкрайни възможности“ (с. 181). Въпреки широкия обхват на изследването, то е добре логически структурирано, изводите са аргументирани и езикът на изложение е ясен и достъпен, дори за читател, който не е тесен специалист в някои от изследваните области. Всичко изброено дотук ме кара да заема еднозначна позиция, с която приканвам членовете на уважаемото Научно жури да присъдят научно – образователната степен „доктор“ на докторант Джон Боул.

21.01.2021 г.

Изготвил становището:

проф. д-р Николай Михайлов